

Verslagen

Verslag voorjaarsexcursie Sint Pietersberg, 26 april 2014

Erik van der Spek, Kees Goudsmits, Wijnand Heijtmans, Bêr Jeucken, Huib Koel, Peter Megens, Joop van de Nieuwegiessen, Hans Nieuwenhuijsen, Stijn Schreven, Chantal deSchepper, Jan Smit, Albert de Wilde

We hadden toestemming van Natuurmonumenten om de terreinen op de Sint Pietersberg te bekijken. Een gevarieerd gebied met (kalk)graslanden, akkers en hellingbossen. Met wel zeventien personen, waaronder twee leden van onze Belgische zusterorganisatie Aculea, hebben we onder redelijke weersomstandigheden de Sint Pietersberg verkend. Na het extreem vroege en warme voorjaar van 2014, waren de temperaturen in deze periode normaal. Het eerste deel van de dag was zonnig, later moesten de momenten dat de zon tussen de wolken doorkwam afgewacht worden, om bijen te zien. Ook stond er weinig in bloei; meidoorn, wat paardenbloem, klein streepzaad, klaver en heggewikke vormden de belangrijkste drachtplanten. Er zijn 72 soorten wilde bijen waargenomen (Tabel 1), van de 358 soorten die uit Nederland bekend zijn. Er is één bijensoort gevonden die nog niet van de Pietersberg bekend was (Peeters et al. 2012), de vroege bloedbij *Sphcodes rubicundus*. Van 21 soorten van deze bijen is volgens de Rode lijst (Peeters & Reemer 2003) de status 'Gevoelig' tot 'Ernstig Bedreigd'.

Sint-Pietersberg

De Sint-Pietersberg is een van de warmste plekjes van Nederland. Samen met de kalkbodem zorgt dit warme klimaat ervoor dat er veel soorten dieren en planten bivakkeren die normaal gesproken alleen veel zuidelijker voorkomen. De bonte variatie aan landschappen helpt die soortenrijkdom ook nog eens een handje. Al wandelend of fietsend komt u langs hellingbossen, bloemrijke kalkgraslanden, graften (steilranden in het landschap), kalkrotsen en poelen, allemaal met hun eigen verborgen schatten. Natuurmonumenten werkt aan het herstel en de uitbreiding van de bloemrijke kalkgraslanden. In de

hellingbossen wordt als vanouds hout gekapt, waardoor meer licht op de bodem komt en er meer variatie ontstaat. In het Poppelmondedal liggen vijf hectare biologische, kruidenrijke akkers, waarop zonder bemesting en bestrijdingsmiddelen tarwe, gerst en spelt verbouwd worden. Hier kunnen akkerkruiden als spiegelklokje, korenbloem, klaproos en akkerviooltje welig tieren. Uit: Natuurmonumenten 2012, folder Sint-Pietersberg.

Fort Sint Pieter

Rond het fort bloeiden redelijk wat gele composieten, er was op enkele plaatsen recent gegraven. Ook was er behoorlijk wat nestgelegenheid in weinig begroeide bodems.

Plateau ten zuiden van het fort

De vegetatie op dit grote plateau was grotendeels kort en weinig kruidenrijk. Hier en daar wat paardenbloemen, langs de randen wat fluitenkruid en heggewikke, in het struweel langs de westelijke rand stond redelijk wat bloeiende meidoorn. Op dit plateau is een vrouwtje van de ernstig bedreigde dwerggroefbij *Lasioglossum pygmaeum* gevonden die maar uit vijf uurhokken in het uiterste zuiden van Limburg bekend is. De soort is bekend van warme, beschutte biotopen en nestelt in de grond. Zuid Limburg is in Europa de noordelijkste voorpost van deze dwerggroefbij. Hier is ook de vroege bloedbij *Sphcodes rubicundus* aangetroffen die nog niet van de Pietersberg bekend was. Deze vrij zeldzame soort is verspreid door het land te vinden. Het is de koekoeksbij van bodembewonende zandbijen zoals de donkere klaverzandbij *Andrena labialis* en de zwartbronzen zandbij *Andrena nigroaenea* die hier beiden voorkomen.

De Scharck

Dit iets zuidelijker gelegen grasland was tijdens het bezoek weinig bloemrijk.

Foto 1. Groeve Duchateau. Foto Albert de Wilde.

Groeve Duchateau

Deze locatie (Foto 1) is op een gunstig moment bezocht met redelijk wat zon. De groeve bevat veel schrale en niet begroeide locaties die goede nestgelegenheden voor bodembewonende soorten bieden. Ook vangt de groeve een groot deel van de dag zon en biedt veel windbeschutting. In de groeve zijn nog exemplaren van de voorjaarssoorten grijze zandbij *Andrena vaga* en grote zijdebij *Colletes cunicularius* gezien. Beide soorten zijn afhankelijk van stuifmeel van wilgen. Er zijn weinig wilgen gezien, maar deze soorten kunnen relatief verre voedselvluchten maken. Wanneer wilgen moeten worden teruggezet is het van belang te proberen nooit meer dan een derde deel tegelijk aan te pakken. De wilg kent veel gespecialiseerde bijensoorten die hiervan het stuifmeel halen. Boven de groeve stonden enkele mooie hoogstobben van dode bomen. Er waren (nog?) nauwelijks kevergangen te zien en er werden ook nauwelijks holte bewonende soorten waargenomen. Op het iets noordelijker gelegen weiland is gezien dat zuidelijke langhoornbij *Encera nigrescens* (Foto 2) op heggewikke foerageerden.

Foto 2. Zuidelijke langhoornbij *Encera nigrescens*, man.
Foto Albert de Wilde.

Poppelmondedal

In het oostelijk deel komt mergel aan de oppervlakte. Hier zijn nesten met bewoners van de bergveldwesp *Polistes biglumis* en/of de Franse veldwesp *Polistes dominula* aangetroffen in holtes in het steen. In de akker stond veel koolzaad te bloeien.

Hondenlosloopgebied

Hier waren tijdens het bezoek relatief veel bloeiende kruiden aanwezig en dus ook aardig wat bijen te zien. Dit in tegenstelling tot het deel dat recent van het hondenlosloopgebied is afgescheiden, dat veel minder bloemrijk was. Dit tot vermaak van hondenbezitters die zich ergerden aan deze afscheiding. Waarschijnlijk is de situatie later in het jaar heel anders. De zeer zeldzame zuidelijke langhoornbij *Encera nigrescens* is hier

in grote aantallen gezien tijdens het foerageren, de nestlocaties zijn niet waargenomen. Sinds 1990 is deze soort nog maar uit zes uurhokken (Peeters et al. 2012) bekend, bijna allemaal in deze omgeving. Een soort om als beheerder trots en zuinig op te zijn. Heggewikke is voor zover bekend de belangrijkste voedselplant, al is ook foerageren op andere vlinderbloemigen vastgesteld. De soort is in het veld niet te onderscheiden van de slechts iets minder zeldzame, en uit de omgeving ook bekende, gewone langhoornbij *Encera longicornis*. De nog zeldzamere koekoeksbij van deze langhoornbijen de grote wespbij *Nomada sexfasciata* is op deze locatie ook waargenomen.

Oliekevers

Bijzonder in het Poppelmondedal was de waarneming van enkele gewone oliekevers *Meloe proscarabeus*, waarvan de larven bijna zeker alleen in nesten van zijdebijen *Colletes* leven (Lückmann & Niehuis 2009). De volwassen kever is een polyfage vegetariër. Kenmerkend zijn de oranjeachtige eerste stadiumlarven, *triungulinen*, die in aggregaties samenkomen aan de toppen van bladeren (Foto 3). Deze larven hechten zich aan voorbijkomende bijen en wespen in de hoop bij de juiste gastvrouw in het nest te komen. Het waarom van dit aggregeren is niet bekend. Geopperd is dat ze de potentiële gastheerbij nabootsen, dus een vorm van mimicry. Maar waarschijnlijker is dat ze gezamenlijk een geurstof produceren die foeragerende bijen aantrekt. Wanneer ze zich vast kunnen klampen aan de juiste soort, een bij van het genus *Colletes*, dan komen ze in een geschikte broedcel waar zij zich verder kunnen ontwikkelen. De volgende larvefase is dik, wit en niet meer in staat om aan een bij mee te liften. De eerste fase larven kunnen lang zonder voedsel, wachtend op een lift.

Foto 3. Aggregaties van triunguline larven van oliekevers.
Foto Albert de Wilde.

Op de oliekevers zijn kleine knutjes gefotografeerd; oliekeverknutjes (Foto 4). Jammer genoeg zijn er geen

exemplaren verzameld, zodat niet is vastgesteld om welke soort het gaat. Uit de intersegmentale groeves van de oliekevers sijpelt wat cantharidine naar buiten, dat door de knutjes opgezogen wordt. Vermoed wordt dat de knutjes een oliekever zelfs prikkelen die stof af te scheiden, omdat de kevers dit doen zonder dat ze bedreigd worden. Catharidine wordt door oliekevers geproduceerd om zich tegen predatoren te beschermen. Wanneer de werkzame stof op je huid komt, kan dit grote blaren opleveren en wekenlang een gevoelige plek blijven, doordat de dode opperhuid loslaat. Er zijn echter soorten insecten, zoals de oliekeverknutjes, die deze stof juist lekker vinden.

Literatuur

- Lückmann J. & Niehuis M. 2009. Die Ölkäfer in Rheinland-Pfalz und im Saarland. – GNOR-Eigenverlag, 480 p.
- Peeters, T.M.J. & M. Reemer. 2003. Bedreigde en verdwenen bijen in Nederland (Apidae s.l.). - Stichting EIS-Nederland, 96 p.
- Peeters, T.M.J., H. Nieuwenhuijsen, J. Smit, F. van der Meer, I.P. Raemakers, W.R.B. Heitmans, C. van Achterberg, M. Kwak, A.J. Loonstra, J. de Rond, M. Roos en M. Reemer (2012) De Nederlandse bijen (Hymenoptera: Apidae s.l.). Natuur van Nederland 11. Naturalis Biodiversity Center & EIS-Nederland, Leiden, 544 p.

Summary

On April 26, the Sint Pietersberg was visited by 15 members of the section Hymenoptera and 2 members of the Belgian sister association Aculea. This sites, varied areas with calcareous grasslands, fields and forests were accessed with permission of Natuurmonumenten. The temperatures were normal in this period, after the extreme early and hot spring of 2014. The first part of the day was sunny, but later on cloudy. To search for bees in these periods, we had to wait until the sun emerged. Also, few blooming plants were observed with mainly hawthorn, dandelion, smooth hawksbeard, clover and vetch. Nevertheless, from the 358 bee species which are known from the Netherlands were 72 species counted.

Only one of them was previously not listed at the Sint Pietersberg site (Peeters 2012), namely *Sphecodes rubicundus*. The categories of 21 blood-bee species (*Sphecodes*) of is vulnerable till critically endangered according to the Red List (Peeters 2003).

Foto 4. Oliekever *Meloe proscarabeus*, met op de rug een knutje. Foto Albert de Wilde.

Tabel 1. Soortenlijst bijen van de excursie van de sectie naar de Sint Pietersberg.

Soortenlijst bijen excursie sectie Hymenoptera, Sint Pietersberg 2014									
Apidae s.l.	bijen	RL	Z	T	A	B	C	D	E
Andrena angustior	geriemde zandbij	TNB	z	0/+		x			
Andrena barbilabris	witbaardzandbij	TNB	a	0/+		x	x		
Andrena bicolor	tweekleurige zandbij	TNB	z	0/+		x	x		
Andrena carantonica	meidoornzandbij	TNB	a	0/+			x		
Andrena chrysoceles	goudpootzandbij	TNB	z	0/+	x				
Andrena cineraria	asbij	TNB	z	0/+	x	x	x	x	
Andrena dorsata	wimperflanzandbij	TNB	z	0/+	x	x	x		
Andrena flavipes	Grasbij	TNB	a	0/+	x	x	x	x	x
Andrena florea	heggenrankzandbij	TNB	zz	0/+		x			
Andrena fulva	Vosje	TNB	a	0/+		x	x		
Andrena fulvago	Texelse zandbij	BE	zz	tt		x			
Andrena gravida	Weidebij	BE	zz	tt		x	x		
Andrena haemorrhoa	roodgatje	TNB	a	0/+	x	x	x		
Andrena humilis	paardenbloembij	KW	zz	t		x			
Andrena labiata	ereprijszandbij	TNB	zz	0/+	x		x	x	x
Andrena lathyri	Wikkebij	TNB	zz	0/+		x	x		
Andrena minutula	gewone dwergzandbij	TNB	z	0/+	x	x			
Andrena nigroaenea	zwartbronzen zandbij	TNB	a	0/+	x				
Andrena nitida	viltvlekzandbij	TNB	a	0/+		x			
Andrena ovatula	bremzandbij	KW	z	t		x			
Andrena proxima	fluitenkruidbij	TNB	zz	0/+		x	x	x	
Andrena subopaca	witkopdwergzandbij	TNB	a	0/+	x	x			x
Andrena vaga	grijze zandbij	TNB	z	0/+	x	x			
Anthophora plumipes	gewone sachembij	TNB	z	0/+		x	x		
Anthophora retusa	zwarte sachembij	BE	zz	ttt	x	x	x	x	x
Bombus hortorum	tuinhommel	TNB	a	0/+				x	x
Bombus hypnorum	boomhommel	TNB	a	0/+				x	
Bombus lapidarius	steenhommel	TNB	a	0/+	x	x		x	
Bombus lucorum	veldhommel	TNB	a	0/+	x				
Bombus pascuorum	akkerhommel	TNB	a	0/+			x	x	x
Bombus pratorum	weidehommel	TNB	a	0/+		x	x		
Bombus terrestris	aardhommel	TNB	a	0/+		x		x	x
Chelostoma florissomne	ranonkelbij	KW	z	t		x	x		
Colletes cunicularius	grote zijdebij	TNB	z	0/+	x	x			x
Eucera nigrescens	zuidelijke langhoornbij	EB	zzz	ttt	x	x		x	x
Halictus confusus	heidbronsgroefbij	TNB	z	0/+				x	
Halictus rubicundus	roodpotige groefbij	TNB	a	0/+		x		x	
Halictus scabiosae	breedbandgroefbij	GE	zzz	0/+		x	x		x
Halictus tumulorum	parkbronsgroefbij	TNB	a	0/+	x	x	x		
Lasioglossum calceatum	gewone geurgroefbij	TNB	a	0/+	x	x			
Lasioglossum laticeps	breedkaakgroefbij	TNB	zz	0/+	x	x			
Lasioglossum leucozonium	matte bandgroefbij	TNB	a	0/+					x
Lasioglossum malachurum	groepjesgroefbij	KW	zz	t			x		
Lasioglossum minutissimum	ingesnoerde groefbij	TNB	z	0/+	x	x			
Lasioglossum morio	langkopsmaragdgroefbij	TNB	z	0/+	x	x			
Lasioglossum nitidiusculum	borstelgroefbij	BE	zz	tt		x			
Lasioglossum nitidulum	glimmende smaragdgroefbij	TNB	zz	0/+		x	x		

Apidae s.l.	bijen	RL	Z	T	A	B	C	D	E
Lasioglossum parvulum	kleine groefbij	KW	zzz	ttt					x
Lasioglossum pauxillum	kleigroefbij	TNB	zz	0/+		x	x	x	x
Lasioglossum pygmaeum	dwerggroefbij	EB	zzz	ttt		x			
Lasioglossum quadrinotatum	steilrandgroefbij	TNB	z	0/+		x			
Lasioglossum semilucens	halfglanzende groefbij	TNB	zz	0/+	x				
Lasioglossum villosulum	biggenkruidgroefbij	TNB	a	0/+		x	x		
Nomada alboguttata	bleekvlekvespbij	TNB	z	0/+		x			
Nomada bifasciata	bonte wespbij	KW	zz	t		x			
Nomada fabriciana	rood-zwarte dubbeltand	TNB	z	0/+		x			
Nomada flavoguttata	gewone kleine wespbij	TNB	z	0/+	x				
Nomada fucata	kortsprietvespbij	TNB	z	0/+	x	x	x		
Nomada fulvicornis	roodsprietvespbij	BE	zz	ttt		x			
Nomada lathburiana	roodharige wespbij	KW	zzz	tt	x	x			
Nomada ruficornis	gewone dubbeltand	TNB	a	0/+		x			
Nomada rufipes	heidewespbij	TNB	a	0/+				x	
Nomada signata	signaalvespbij	TNB	z	0/+		x			
Nomada sheppardana	geeltipje	TNB	a	0/+		x	x		
Nomada sexfasciata	grote wespbij	EB	zzz	ttt					x
Nomada zonata	variabele wespbij	GE	zzz	0/+	x				
Osmia aurulenta	gouden slakkenhuisbij	KW	zz	t	x	x		x	
Osmia bicornis	rosse metselbij	TNB	a	0/+		x			
Osmia caerulea	blauwe metselbij	KW	z	t		x			
Sphecodes albilabris	grote bloedbij	TNB	z	0/+	x	x			
Sphecodes ferruginatus	roestbruine bloedbij	KW	zz	t		x			
Sphecodes rubicundus	vroege bloedbij	BE	zzz	tt		x			

RL = Rodelijst status

EB = Ernstig bedreigd
 BE = Bedreigd
 KW = kwetsbaar
 GE = Gevoelig
 TNB = Thans niet bedreigd

Z = zeldzaamheidsklasse

a = algemeen
 z = vrij zeldzaam
 zz = zeldzaam
 zzz = zeer zeldzaam

T = trend

0/+ = stabiel/toegenomen
 t = afgenomen
 tt = sterk afgenomen
 ttt = zeer sterk afgenomen

A = Poppelmondedal
 B = Groeve Duchateau
 C = Fort Sint Pieter
 D = Hondenloopgebied
 E = Chalet Bergrust

Tabel 1. Soortenlijst wespen van de excursie van de sectie naar de Sint Pietersberg.

Soortenlijst wespen excursie sectie Hymenoptera, Sint Pietersberg 2014									
		status	trend	A	B	C	D	E	
Vespidae	Plooiwingswespen								
Ancistrocerus nigricornis		va	s			x			
Dolichovespula norwegica	noorse wesp	z	s	x					
Dolichovespula saxonica	saksische wesp	a	+			x			
Odynerus melanocephalus		zzz	aa	x					
Odynerus spinipes		zz	aa		x		x		

<i>Polistes biglumis</i>	bergveldwesp	zzz	s	x				
<i>Polistes dominula</i>	franse veldwesp	zz	++	x				
<i>Vespa crabro</i>	hoornaar	va	s		x			
<i>Vespula germanica</i>	duitse wesp	a	a				x	
<i>Vespula vulgaris</i>	gewone wesp	a	s	x				
Crabronidae	Graafwespen							
<i>Crossocerus elongatulus</i>		va	a		x			
<i>Pemphredon lethifer</i>		va	a					
<i>Tachysphex psammobius</i>		zz	s					x
Pompilidae	Spinnendoders							
<i>Agenioideus cinctellus</i>	bonte muurspinnendoder	ma	s	x				
<i>Arachnospila anceps</i>	gewone zandspinnendoder	a	s		x			
<i>Evagetes crassicornis</i>	gewone koekoekspinnendoder	va	s	x				

Status

a = algemeen
 va = vrij algemeen
 ma = minder algemeen
 z = vrij zeldzaam
 zz = zeldzaam
 zzz = zeer zeldzaam

Trend

++ = sterk toegenomen
 + = toegenomen
 s = stabiel
 a = afgenomen
 aa = sterk afgenomen
 aaa = zeer sterk afgenomen

Foto 5. Breedbandgroefbij *Halictus scabiosae*, vrouw. Foto Albert de Wilde.